

Oorlog in blik

Een nieuwe geschiedenis van de tank

De Academische Boekengids 37, februari 2003, pp. 8-9.

De nazi's perfectioneerden de tank en een Engelse fascist was de grootste voorvechter het ding. De monsterachtige machine blijkt op het slagveld een kwetsbaar wapen, dat eigenlijk alleen nog maar een schone toekomst heeft als intimidatiemiddel van de eigen burgerbevolking.

Patrick Wright heeft de geschiedenis geschreven van de tank als wapen op het slagveld. Maar eigenlijk gaat de culturele geschiedenis van de tank hem nog meer ter harte: de tank als het symbool van de moderne oorlogvoering, een onkwetsbare, alles verpletterende, monsterachtige machine, metafoor van de gepantserde almacht van dictatoriale staten. Hij begint zijn boek met de fameuze scène waarin een Chinese student, met een plastic tasje in zijn hand, op 5 juni 1989 een colonne tanks probeert tegen te houden door zich pal voor de voorste tank te posteren. De tank beweegt zich moeizaam naar rechts, dan naar links, maar onze jeugdige held stelt zich steeds zo op dat de tank hem moet verpletteren om door te kunnen rijden. Dat is wat het schouwspel zijn dramatische kracht geeft: de mogelijkheid van de moeiteloze verplettering. Elders in *Tank* citeert Wright de Italiaanse edelfascist Curzio Malaparte die een gruwelijke beschrijving geeft van een man die, verpletterd door een Duitse tank, is gereduceerd tot een tweedimensionaal restant: '...a fine network of bones that peeled off the road like a starched suit...[and] ...flapped and fluttered in the wind exactly like a flag does.' Die vlag, schreef Malaparte, dat is de vlag van Europa, onze vlag.

Bij de intimidatie van de burgerbevolking heeft de tank in de loop van de vorige eeuw een belangrijke rol gespeeld. Geen staatsgreep zonder tanks voor de regeringsgebouwen en op de hoeken van de straten. Voor de bange burgers lijkt de tank inderdaad onkwetsbaar. Gezien de symbolische almacht en de onaantastbaarheid van de tank is het merkwaardig dat het ding gedurende zijn hele carrière van een kleine eeuw op het slagveld een uiterst kwetsbaar wapen is gebleken. Maar al te vaak was de monsterachtige machine niet meer dan een 'sitting duck'. Tanks zijn alleen gevaarlijk onder zeer specifieke omstandigheden.

Wright is zo gecharmeerd van zijn cultuurgeschiedenis van de tank dat hij sommige verhalen, hoe vermakelijk en ironisch ook, wel erg veel ruimte geeft. Dat gaat ten koste van de aandacht voor de tank als oorlogsmachine. Wat mij betreft hadden de technische aspecten wat meer belangstelling verdiend, die dan bij voorkeur geïllustreerd hadden moeten worden met fraaie doorsneetekeningen.

Hoewel er eeuwenlang gespeculeerd was over een gepantserde strijdwagen, was het de Eerste Wereldoorlog, die zich aan het westelijk front binnen enkele weken ontwikkelde tot een statische loopgravenoorlog, die de uitvinding van de tank noodzakelijk maakte. Een succesvolle aanval op de vijandelijke stellingen bleek in die jaren vrijwel onmogelijk, al bleven de generaals het hardnekkig proberen. Elke aanval werd voorafgegaan door langdurige artilleriebeschietingen die de vijand waarschuwden dat er iets op til was. Hadden de beschietingen lang genoeg geduurd, dan moesten de infanteristen, met een bepakking van dertig kilo, uit hun loopgraven klimmen en zich op een sukkeldrafje door het modderige niemandsland richting de vijandige versterkingen begeven. Bij hun onvermijdelijk trage vorderingen werden ze beschoten door grondtroepen en artillerie. Als ze lang genoeg leefden om de vijandelijke linies te bereiken, moesten ze daar in het open veld het prikkeldraad gaan doorknippen waarvan alle versterkingen ruim voorzien waren. Vaak sneuvelden de aanvallers in dezelfde ordelijke rijen waarin ze de eigen loopgraven hadden verlaten. Honderdduizenden levens zouden gespaard kunnen worden door de constructie van een rijdende bunker, die het niemandsland kon overbruggen zonder zich iets aan te trekken van mitrailleurs en prikkeldraad. De tank is uitgevonden om mensenlevens te sparen. De eerste pleitbezorgers van de tank meenden dat deze infernale machine de oorlog rationeler en humaner zou maken.

In februari 1915 begon het *Admiralty Landships Committee*, in het diepste geheim ingesteld door het Engelse ministerie van Marine, met het ontwerp van een aantal prototypen. Precies een jaar later werden honderd exemplaren van de *Mark I* besteld. Teneinde de vijand om de tuin te leiden werd de suggestie gewekt dat het hier ging om mobiele watertanks, bestemd voor het Russische leger. De eerste exemplaren waren zelfs voorzien van Russische belettering. Vandaar dus het woord *tank*. De tanks werden half september 1916 voor het eerst aan het front ingezet. De resultaten van het revolutionaire nieuwe wapen waren niet echt bemoedigend. Sommige tanks zakten weg in de modder die zo dun was dat infanteristen erin verdronken en andere raakten bij gebrek aan communicatieapparatuur de weg kwijt. Slechts een enkel exemplaar deed wat ervan verwacht werd en brak door de eerste Duitse linies. De bedenkers ervan hadden geadviseerd de tanks in grote aantallen in te zetten zonder voorafgaande artilleriebeschieting. Maar van dat advies hadden de bevelvoerende officieren, die niets zagen in het nieuwe wapen, zich niet veel aangetrokken. De oorlogscorrespondenten die de tank voor het eerst aan het werk zagen, putten zich uit in fantasievolle beschrijvingen: *behemoth, juggernaut, elephantine*

tractor, diplodocus galumphant, 'vuurspuwende draak', en 'monsterachtig grote padden die traag te voorschijn kropen uit het oerslijm'. De soldaten moesten vooral vreselijk lachen, soms zo erg dat zij erbij moesten gaan zitten. Nu waren die eerste tanks, waarvan zowel een mannelijke (met kanon) als een vrouwelijke versie (met mitrailleurs) bestond, ook zeer merkwaardige toestellen. Ze deden nog het meest denken aan een wybertje van 28 ton, gevat in zijn eigen rupsbanden. Zonder die in de VS uitgevonden rupsbanden was het nooit wat geworden. De eerste tanks bleken direct al bijzonder kwetsbaar. Ze waren zo traag - het kostte tien minuten om van richting te veranderen - dat de Duitse artilleristen alle tijd hadden om goed te mikken. En binnenin leed de bemanning: het lawaai was er oorverdovend, de hitte nauwelijks uit te houden en het zicht naar buiten zeer beperkt. Postduiven verzorgden de communicatie met de buitenwereld. Werd de tank getroffen dan verbrandde de bemanning meestal levend. Dat lot zou in de Eerste en Tweede Wereldoorlog duizenden tankbemanningen treffen.

In november 1917 werd de eerste succesvolle tankaanval uitgevoerd. Nu werd een groot aantal tanks tegelijkertijd ingezet in terrein waar zij niet weg konden zakken en zonder voorafgaande artilleriebeschieting, zodat het verrassingseffect maximaal was. Er ontstond een omvangrijke doorbraak en duizenden bange en verbijsterde Duitse soldaten werden gevangengenomen. Omdat op een dergelijk eclatant succes niet was geanticipeerd, ging de terreinwinst binnen enkele weken weer verloren.

Slechts een enkeling begreep dat de tank de oorlogvoering ingrijpend kon veranderen als de mogelijkheden van het nieuwe wapen ten volle werden gebruikt. Verreweg de invloedrijkste tanktheoreticus tijdens de Eerste Wereldoorlog en in het interbellum was de Engelse kolonel J.C.F. Fuller, die vanaf het eerste moment bij het tankproject was betrokken. In 1918 bedacht Fuller een plan waarmee de Eerste Wereldoorlog in 1919 in één slag, een tankslag natuurlijk, zou kunnen worden gewonnen. Daartoe moesten duizenden snelle Medium D-tanks (aanzienlijk minder zwaar dan de Mark I) worden gebouwd. Die zouden op enkele plaatsen, ongehinderd door trage infanteristen, massaal en geconcentreerd worden ingezet. Ze zouden worden ondersteund door vliegtuigen en communiceren per radio. Na de doorbraak moesten de tankformaties snel doorstoten om achter het vijandelijke front de bevoorradings- en commandostructuur te vernietigen. Zover kwam het niet want de Duitsers verloren de oorlog al in 1918 - waarbij tanks overigens een niet onbelangrijke rol speelden, al was die niet zo prominent als Fuller zich had voorgesteld. Wat Fuller in 1918 had bedacht was het concept van de *Blitzkrieg*, waarmee nazi-Duitsland bijna de Tweede Wereldoorlog heeft gewonnen.

Na afloop van de Eerste Wereldoorlog zag men in Frankrijk, Engeland en de Verenigde Staten weinig in de profetische ideeën van Fuller. Nergens kwam het tot de formatie van zelfstandige pantserdivisies, die onafhankelijk van de infanterie konden opereren. Dat lag aan het spreekwoordelijke conservatisme van de beroepsmilitairen, die zich volgens Fuller op het exercitieterrein nog steeds voorbereidden op de napoleontische oorlogen. Het Duitse leger werd door het Verdrag van Versailles onderworpen aan zeer stringente beperkingen. Juist die beperkingen stelden de Duitse legerleiding in staat geheel opnieuw te beginnen, niet gehinderd door de al snel overjarig wordende zware wapens van de vorige oorlog. Het Duitse leger begon met de opbouw van nieuwe, geheel gemechaniseerde legeronderdelen, waarbij het zich aanvankelijk moest behelpen met oefentanks van hout en geverfd linnen. Geïnspireerd door de ideeën van Fuller werden in november 1933 de eerste echte pantserdivisies in de steigers gezet. Zo populair was Fuller in Duitsland dat hij zelfs werd uitgenodigd voor de vijftigste verjaardag van de *Führer*. Daarbij moet wel opgemerkt worden dat Fuller direct na zijn pensionering een prominent lid van de *British Union of Fascists* was geworden.

Het eerste grote succes boekten de Duitsers met hun *Blitzkrieg* in Polen in september 1939. Polen werd in een paar weken onder de voet gelopen. De verbijstering die de snelheid en stootkracht van de Duitse pantserdivisies hadden gewekt, werd onderstreept door het gerucht dat de Poolse cavalerie, in een soort tragisch afscheid van de traditionele oorlogvoering, de Duitse tanks met de blanke sabel tegemoet was gereden. Wright heeft uitgezocht dat dit niet meer dan een gerucht is. Een tweede, nog veel groter succes behaalden de Duitsers in 1940, toen zij in zes weken geheel West-Europa veroverden. Zij beschikten in dat voorjaar over slechts tien pantserdivisies, maar die werden weergaloos effectief gebruikt tegen een Frans leger dat in november 1918 technisch en strategisch in coma was geraakt. Het succes van de Duitsers was in deze vroege fase van de oorlog in niet geringe mate te danken aan de totale incompetentie van de tegenstanders.

Van essentiële betekenis voor het effectieve gebruik van de tank was superioriteit in de lucht. De voortreffelijke tactische samenwerking van de Duitse *Stuka's* (duikbommenwerpers) en tanks droeg belangrijk bij aan het succes. Wanneer de tanks blootstonden aan vijandelijke luchtaanvallen bleken zij steeds zeer kwetsbaar. Dit was ook het geval in steden en bossen, waar zij van dichtbij met antitankgeschut konden worden bestookt, en wanneer zij individueel of in kleine aantallen ter ondersteuning van infanterie werden gebruikt. Voor het gewenste effect is een pantserdivisie afhankelijk van de geconcentreerde inzet van grote hoeveelheden tanks, goede luchtsteun en ruimte om vaart te maken en te manoeuvreren. Wordt aan die condities niet voldaan, dan is de tank maar al te vaak een crematieoven op rupsbanden.

In de eerste weken van de aanval op de Sovjet-Unie was de *Blitzkrieg* opnieuw verbazingwekkend succesvol en de Duitsers dachten na veertien dagen dat ze eigenlijk al gewonnen hadden. Naarmate de strijd vorderde, werd echter duidelijk dat deze vijand in deze ruimte met een *Blitzkrieg* niet te bedwingen viel. De Russen hadden grotere reserves, veel meer en bovendien betere tanks, die ze steeds

beter leerden gebruiken. Als we een tank zouden moeten uitroepen tot 'tank van de eeuw', dan zou dat de Russische T34 moeten zijn; niet te licht, niet te zwaar, snel, uitstekend gepantserd en voorzien van zeer brede rupsbanden waardoor hij, anders dan de Duitse tanks, geen problemen met de modder had.

Sinds de Tweede Wereldoorlog hebben alle conflicten waarbij grote aantallen tanks waren betrokken, zich afgespeeld in het Midden-Oosten, in de woestijn. Geen mooier terrein voor de tankoorlog dan de woestijn, die alle ruimte biedt voor de snelle manoeuvres die zo karakteristiek zijn voor de 'expanding torrent' van de tankaanval. Verreweg de beste leerlingen van Fuller en de Duitse Panzer-generaals toonden zich de Israëli's, die in 1967 in zes dagen de meest perfecte *Blitzkrieg* ooit voerden. Voorlopig de laatste tankoorlog was *Desert Storm*, de geallieerde oorlog tegen Irak in 1991. Maar een echte oorlog, waar iets van te leren valt, was *Desert Storm* niet, aangezien Irak nauwelijks tot serieuze tegenstand in staat bleek. De technologisch meest geavanceerde tank van dit moment is de Amerikaanse Abrams M1A2-tank, die 69 ton weegt. De kans is klein dat dit monster voor de toekomst van de tank staat, het is te groot, te zwaar en veroorzaakt aanzienlijke logistieke problemen. Als de tank al een militaire toekomst heeft, en dat is twijfelachtig vanwege de toenemende perfectie van draagbare antitankraketten en gepantserde aanvalshelikopters, dan is dat als een veel lichter en wendbaarder platform, wellicht zelfs zonder de kwetsbare rupsbanden. Maar als instrument om bange burgers te intimideren heeft de tank ongetwijfeld nog een grote toekomst voor zich.

Maarten van Rossem is als historicus verbonden aan de Universiteit Utrecht.

Besproken boeken:

Patrick Wright, *Tank. The progress of a monstrous war machine.*
New York: Viking Penguin 2002, 499 blz., US\$ 29,95